

„PATRA JSOU NEZAJÍMAVÁ“ VÝSLEDKY OPERATIVNÍHO PRŮZKUMU A DOKUMENTACE DOMU ČP. 41 NA VELKÉM NÁMĚSTÍ V HRADCI KRÁLOVÉ

MILOŠ BURŇ – JIŘÍ SLAVÍK

Ačkoliv historické jádro Hradce Králové disponuje jedním z nejstarších stavebněhistorických pasportů z roku 1956,¹⁾ nelze říci, že bychom měli ke stavebnímu vývoji domů tohoto města dostatek podkladů. Poznatky pasportu totiž nebyly v následujících třiceti letech nijak rozvíjeny a doplňovány. Přitom při tehdy prováděných četných radikálních rekonstrukcích měšťanských domů středověkého původu nepochybně byla řada příležitostí k dokumentování odhalovaných a zanikajících konstrukcí.²⁾ Závěry tohoto povrchového průzkumu opakují všechny mladší práce včetně evidenčních listů nemovitých kulturních památek.³⁾ První standardní povrchové průzkumy jednotlivých domů se jako podklady jejich obnovy začaly pořizovat až na sklonku 80. let 20. století.⁴⁾ K systematickému provádění stavebněhistorické dokumentace však dochází až v posledním desetiletí, obvykle v úzké spolupráci územně příslušného pracoviště Národního památkového ústavu s archeologickým oddělením Muzea východních Čech v Hradci Králové a v posledních pěti letech i s odborem památkové péče Magistrátu města Hradec Králové. Jedna z prvních akcí proběhla při rekonstrukci suterénů pevnostního domu čp. 81.⁵⁾ Výstupy z průzkumných a dokumentačních akcí se bohužel obvykle nedaří zakončit zhotovením elaborátu nálezové zprávy a publikací, zejména kvůli nutnosti dokumentovat další odkrývané a zanikající situace.⁶⁾

Standardní stavebněhistorický průzkum ani operativní dokumentace domu čp. 41 dosud nebyly zpracovány (obr. 1).

Obr. 1: Hradec Králové, situace jihozápadní části města s vyznačením polohy domu čp. 41.

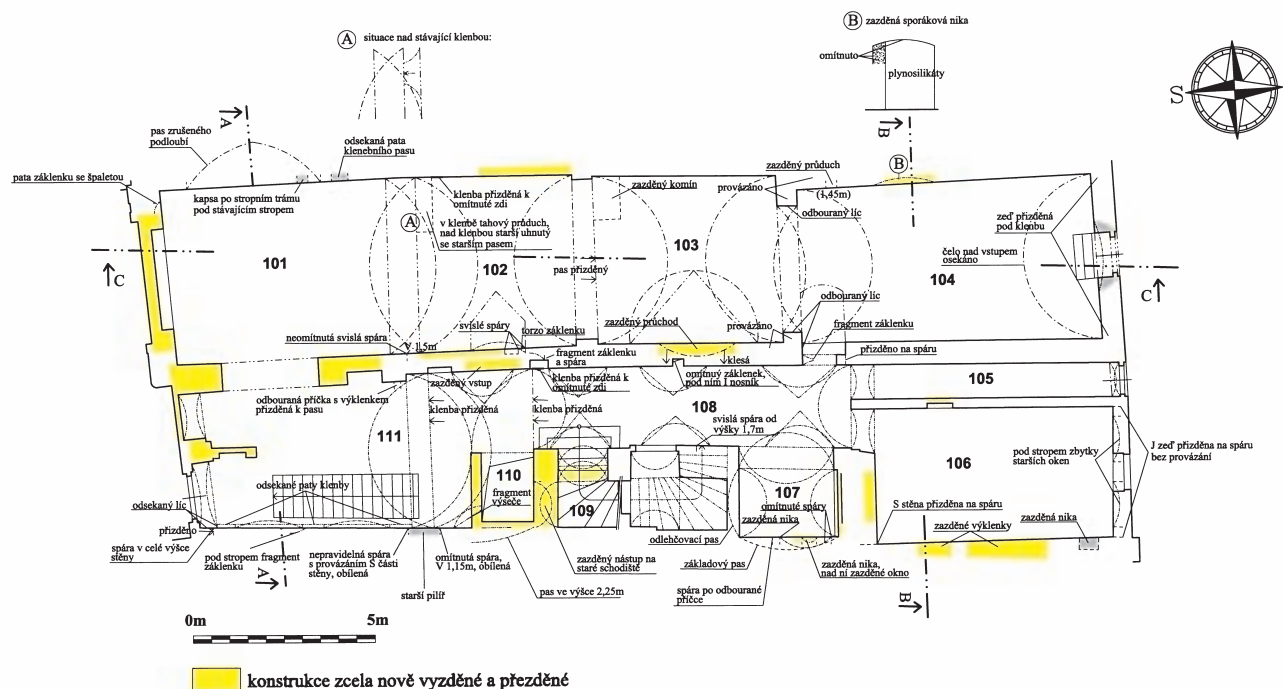
Obr. 2: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41 (před ním dva patříky) na kresbě z roku 1798 (výřez).

Jedním z dosud přístupných podkladů k jeho obecným i stavebním dějinám je tak kromě zmíněného pasportu SÚRPMO popularizační práce Zdeňka Doubka, nesystematicky uvádějící údaje různého charakteru z posledních dvou století, mimo jiné i stavební úpravy v letech 1883 a 1921.⁷⁾ Důležitým podkladem ke stavebním dějinám domu čp. 41 jsou také historická vyobrazení (viz níže).

Zástavbu měšťanských domů Hradce Králové charakterizují úzké hloubkové parcely, lochy ve druhé úrovni sklepu a převládající použití cihelného materiálu. Domy mají plo-

chostropá patra a v interiérech se nachází poměrně málo architektonicky významných detailů.

Zkoumaný dvoupatrový dům s hloubkovou dvoutraktovou dispozicí stojí v řadě patricijských domů v jižní frontě Velkého náměstí v blízkosti závěru chrámu sv. Ducha. Na první pohled zaujme jeho široká, ustoupením západní poloviny rozdělená hlavní (uliční) fasáda,⁸⁾ která vzbuzuje řadu dohadů. Již D. Líba a jeho spolupracovníky vedlo ustoupení části uličního průčelí k vyslovení domněnky o sloučení dvou původně samostatných domů a renesanční výstavbě dnešního domu.⁹⁾ V souvislosti s hlavním průčelím je nutné upozornit také na střechu. Dnešní čtyřosé průčelí totiž završuje mansardo-

Obr. 3: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Půdorys přízemí s vyznačením náleзовých situací. Žlutě je vyznačeno zdivo z nynějších úprav (jakou podklad výkresové dokumentace byl použit Projekt změny stavby před dokončením – Ing. Oldřich Drahorád – DUO projekt, 2010, grafické zpracování Miloš Buroň, platí také pro obr. 4–9).

vá střecha s dvojicí vikýřů, krytá lehkou krytinou. Nebylo tomu tak vždy. Na nejstarším známém vyobrazení jižní fronty náměstí z roku 1798 je dům zachycen jako srostlice dvou jednopatrových domů různé výšky, zakrytých sedlovými střechami (obr. 2). Obě části postrádají podloubí, jehož západní úsek končí domem čp. 43.¹⁰⁾ Vyobrazení jižní fronty náměstí tak zachytilo předbarokní podobu východní části domu, v průčelí jen částečně modernizovaného pořízením bohatých šambrán.¹¹⁾ Autor dalšího vyobrazení jihozápadní části Velkého náměstí v 1. polovině 19. století již zachytil dnešní vzhled průčelí s mansardovou střechou a obě patra nad přízemím s pásovou rustikou s vysokými klenáky nad ostěními otvorů, přičemž oba západní otvory (okno a dveře) měly půlkruhové záklenky.¹²⁾

Dokumentační akce proběhla na přelomu let 2011 a 2012¹³⁾ v průběhu rekonstrukčních prací, probíhajících s různou intenzitou od roku 1993. Při nich došlo k výměně krovu, trámových stropů, výměně oken a zhotovení nových omítek na hlavním i dvorním průčelí. V parteru hlavního průčelí nebyly omítky dokončeny. V interiéru proběhla po otlučení téměř všech omítek většina hrubých stavebních prací včetně vysprávek licí zdiva.¹⁴⁾ Touto stavební činností zanikla řada náleзовých situací, část z nich se silně znejasnila. Rozsah prací zdůvodňují údaje starší stavební dokumentace, podle níž se dům již v roce 1990 nacházel ve velmi špatném stavu, chyběly stropy nad druhým patrem a provozu schopná byla pouze část prvního patra.¹⁵⁾ I přes pokročilé stadium rekonstrukce se však podařilo zdokumentovat velké množství náleзовých situací různého významu. Nejdůležitější náleзовé situace vypadají následovně.

Severní průčelí – parter

Jak již bylo zmíněno, ustupuje západní část tohoto průčelí o tloušťku zdi směrem k jihu oproti východní. Nároží je včetně hlavní římsy zaoblené, stejným způsobem je upraveno i předstupující nároží sousedního

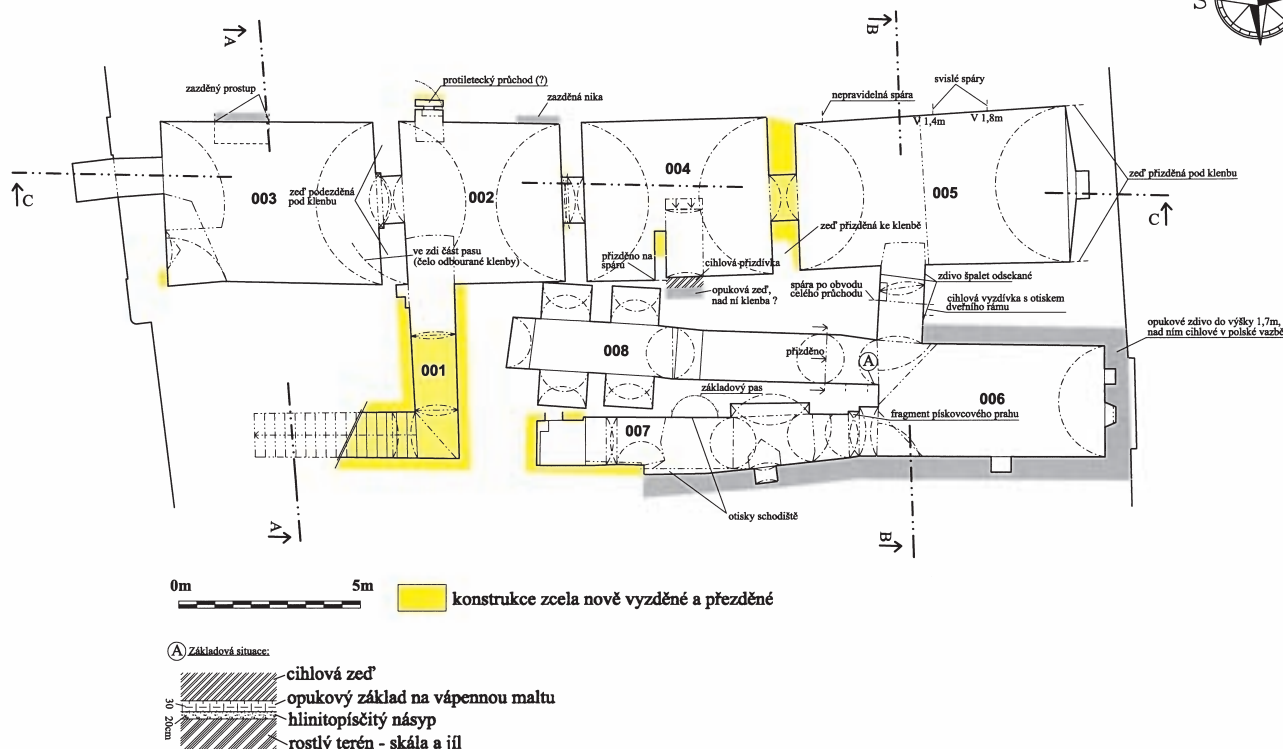
domu čp. 42. V době průzkumu se na dosud neomítnutém boku ústupku objevuje zdivo z vysokých (tzv. gotických) cihel formátu 9–9,5 × 13 cm s osekaným čelem, zesílené na severním lici plentou z cihel formátu 7,5 × 15 × 30,5 cm, upravenou lokálně z normových cihel,¹⁶⁾ zřejmě v souvislosti s vložením velkého výkladce.

Zdivo ustoupené části průčelí z cihel formátu 7,5–8,5 × 13 cm přiléhá k tomuto boku na obílenou spáru, navíc v odlišném řádkování. Toto zdivo s neupravenou spárou bylo opakovaně bíleno. Následuje omítaná obdélná plocha zakrývající dočasně zazděný druhý vstup do domu s přímým záklenkem s římsou z přisekávaných normových cihel, kladených do tvaru vylehčovacího oblouku nad záklenkem. Hlavní vstup do domu od něj odděluje pilíř z cihel normového formátu 6,5 × 14,5 cm, ve vstupu se dochovaly zbytky portálu z šedavého okrově bílého jemnozrnného pískovce se stojkami a sokly s rytými obdélnými rámci, vše pozdně barokního či klasicistního původu. Nad odlámanými patními římskami se zřetelně rýsuje negativ půlkruhového záklenku, zlikvidovaného vsazením dřevěného nadsvětlíku pod segmentový záklenek z normových cihel s pečlivě provedeným spárováním.

Zřejmě nejstarší viditelné zdivo severního průčelí vystupuje na boku ústupku a v koutě. Jeho dataci do gotické, nejpозději však renesanční etapy výstavby, lze odůvodnit pouze použitím cihel vysokého tzv. gotického formátu v pečlivém, zřejmě prvotním kladení. Na ně navazuje klasicistní zdivo a kamenný portál, původně s půlkruhovým či stlačeným záklenkem, zaniklým při přestavbě v roce 1883, při níž vznikl stávající pravouhlý vstup s nadpražní římsou, kdy došlo k úpravě sousedního okna a ve východní části průčelí byl otevřen velkoplošný výkladek.

Přízemí

Přízemí je dvoutraktové s přímou traktovou zdí (obr. 3), stejně jako patra i sklep. Z větší části je zastropeno valenými klenbami s výsečemi. Část klenby je založena na přízdivky ke staršímu zdivu se zbytky omítek, podobně jako ve východním traktu sklepů. Východní trakt vyplňuje trojice téměř shodně pojednaných prostorů (102–104), střední část západního traktu zaujímá chodba zúžená o vložené zděné schodiště (109). Na něj navazuje velká kuchyně (107), jižní část zabírá výše zmíněná plochostropá prostora (106) se dvěma okny, vzniklá z komory po vložení úzké chodbičky do dvora (105). Západní obvodová stěna domu je ve sledovatelných úsecích vyzděna jednotným způsobem z vysokých ručních cihel formátu 9 × 12,5 × 26,5–27 cm, zřejmě druhotně použitých. V severní části přízemí se v ní za příčnou stěnou pod stávajícím klenbovým pásem nachází zazděný pilíř s omítnutými boky, zřejmě část sestavy dvou

Obr. 4: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Půdorys suterénu s vyznačením nálezových situací. Žlutě je vyznačeno zdivo z nynějších úprav.

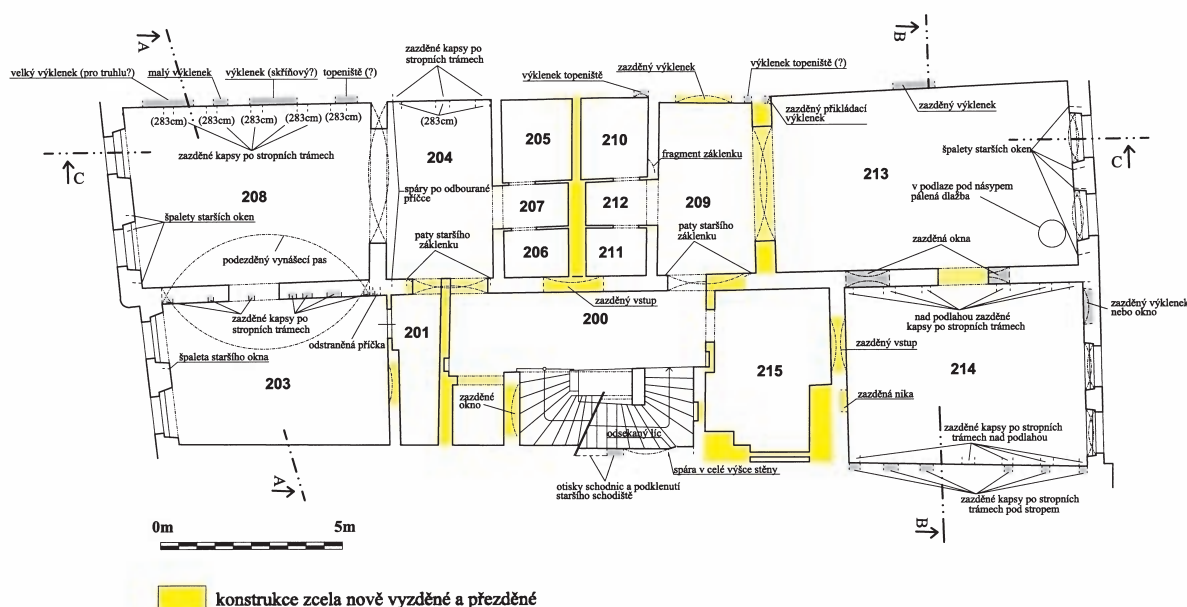
širokých výklenků, zvětšujících plochu vstupní části domu. Před pilířem lze v nejsevernějším úseku stěny sledovat odsekávané valené klenby s pětibokými výsečemi. V prostoru někdejší kuchyně (107) upoutá pozornost mimo zazděných příkládacích výklenků také základový pas vystupující nad patou stěny. Že se zde nacházela černá kuchyně, dokládá výrazné zčernalý povrch valené klenby.

Střední traktová zeď prošla bohatým stavebním vývojem, jehož konečným výsledkem bylo po postupném přezdívání zazdění většiny průchodů a zánik její nejsevernější části. Zrušené průchody se projevují spíše ve fragmentech spár a záklenků, z větší části zastřených novodobým zdivem. Při přestavbě domu v roce 1883 byla navíc severní část stěny zcela odbourána, pod překladem z kolejnic zde vznikl otevřený průchod. Ve střední části stěny naproti kuchyni (107) je nápadná povrchová úprava cihelného zdiva. Zeď je v tomto úseku hrubě omítnuta bez zahlazení (omítka výrazně boulovatá) s několika vrstvami vápenného pačoku, místy pokrývajících povrch cihel. Stejná úprava stěn je viditelná i v úzké spojovací chodbě do dvora (105) a v některých prostorech v patře. Traktová stěna, zdi schodiště a klenba chodbového prostoru (108) jsou vyzděny z cihel vysokého (tzv. gotického) formátu $8,5-9 \times 12,5-13 \times 27-28,5$ cm.¹⁷⁾ Pod schodištěm se nachází půlkruhem překlenutý nástup na starší schodiště do sklepů, osazený jediným dochovaným starším truhlářským prvkem, pokud pomineme vstupní dveře s nadsvětlíkem.¹⁸⁾ Stavebněhistoricky nejzajímavější se jeví severní část východní obvodové stěny místnosti 101. Po odstranění omítek se zde objevil ve vrcholu mírně lomený klenební pas někdejšího podloubí, nad nímž je lic zdiva vyzděn v pečlivé polské vazbě z vysokých cihel formátu $8,5-9 \times 12 \times 25,5-26$ cm (obr. 11). Nad jižním ramenem tohoto pasu je viditelná odsekávaná pata příčného klenebního pasu. Těsně pod stropem se mezi vysrávkami a dozdívkami podařilo rozpoznat obrys zazděné kapsy stropního trámu. Zasedlý až zčernalý lic zdiva, rozpraskané hrany pasu a nárožní cihly poškozené žárem dokazují, že celá stěna prošla velkým požárem. Zazdívká pod pasem z vysokých cihel již nemá tak pečlivě kladený lic a nelze mluvit o pravidelné vazbě, její spodní úsek je nově přezděn ze strojově vyrobených cihel.¹⁹⁾ Celou situaci vysvětlujeme jako pozůstatek plochostropého podloubí. Přesnou dataci požáru (pravděpodobně v 15. či 16. století) ani dobu zániku podloubí nelze zodpovědně určit.²⁰⁾

Suterén

Celý dům je podsklepen s výjimkou severní části západního traktu východního traktu (002–004), stěny i valené klenby těchto prostor jsou vyzděny z cihel formátu $9 \times 11,5-13 \times 27,5-28$ cm. Výjimkou tvoří průčelní severní stěna, kde se objevují cihly formátu 8×32 cm. Z menších cihel je vyzděna také podstatná část klenby severního sklepa (003), založená na odsazené patě starší klenby. Podle použitých cihel i malty byl vrchol klenby vyzděn nejdříve při klasicistní přestavbě domu. Na nárožích průchodů mezi sklepy byly původně osazeny trámkové zárubně, dochované v otiscích. Stavebněhistoricky zajímavější je jižní část východního traktu. Ve středním sklepe (004) se za cihlovou přízdívkou v čele klenební výseče objevuje opukové lomové zdivo, nad ním snad i fragment paty kamenné klenby. Celá situace je však výrazně zastřena novodobými stavebními zásahy. Zřejmě se jedná o fragment zdiva z nejstarší zděné výstavby domu.²¹⁾ Jihovýchodní sklep 005 se od předchozích odlišuje lechtoběžným půdorysem, existencí svislých spár ve východní stěně a především spárou oddělující dva různé staré úseky klenby. Severní úsek klenby s oválným až mírně lomeným čelem byl vyzděn z cihel formátu $8,5 \times 13 \times 25$ cm, zatímco pravidelnější jižní úsek s půlkruhovým čelem z cihel $7,5-8 \times 27$ cm. Jižní stěna je vyzděna z cihel rozličných formátů ($7-9 \times 12-13,5 \times 27-32$ cm). V tomto případě nelze vyloučit, že se jedná o přezdění nějaké havárie. Klenba totiž pokračuje do hloubky zdiva a je tedy relativně starší než samotný lic stěny. Evidentně dodatečný je průchod západní stěnou do jihozápadního sklepa 006. Kromě nepravidelného tvaru klenební výseče o tom svědčí odlámané zdivo ve špaletách a trojice záklenků v jeho nadpraží.

Odlíšné od ostatních je provedení jihozápadní sklepa 006. Spodní část zdiva do úrovně 1,7 m nad nynější sníženou podlahou je vyzděna z lomového opukového zdiva na vápennou maltu. Na něj nasedá zdivo z vysokých cihel formátu $9 \times 12-12,5 \times 27$ cm, kladených do vápenné malty v pečlivě skládané polské vazbě. Jižní stěnou prochází větrák se strmým parapetem, zřetelně dodatečně vyzděný z cihel menšího formátu. Západní stěnu člení výklenek s parapetem v úrovni koruny kamenného zdiva a nadpražím z opukového bloku. Valenou klenbu s otisky bednění ukončují na severu poloviny vstříčných trojbokých výsečí, zřetelně reagujících na polohu původního vstupu v severozápadním koutě a na sestup do lochu v severovýchodním koutě. Autenticky dochovaný loch

Obr. 5: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Půdorys 1. patra s vyznačením náleзовých situací. Žlutě je vyznačeno zdivo z nynějších úprav.

s pěticí výklenků dnes zpřístupňuje strmá rampa na místě schodiště s dřevěnými stupni. Velmi dobře patrné spáry ve stěnách i klenbě jednoznačně ukazují, že loch byl hlouben po záběrech, které se ihned vyzdávaly. Stěny i klenby lochu jsou provedeny z cihel formátu $8 \times 9 \times 12\text{--}13 \times 28\text{--}29\text{ cm}$ na tloušťku 13 cm .²²⁾

V prostoru odstraněného schodiště (007) se přes četné novodobé přezdivky a podezdívky dochovalo množství stavebněhistoricky významných situací. V nejjižnější části se ve východní stěně nachází odsazení vstupu, ukončené při starší úrovni terénu ve výšce 91 cm nad dnešní podlahou fragmentem pískovcového prahu či odrazníku (?). Pod tímto zdívem se nachází základová partie z opukového zdiva (obr. 12). Dále východní stěnou procházejí dva základové klenební pasy, pod jižním z nich následně vznikl široký výklenek. Západní stěna přístupového schodišťového prostoru (obr. 13) je ve své spodní části vyzděna z opuky do měkké malty narezavělé až nahnědlé barvy. Horní ukončení lomového zdiva vytváří zubovitou, od jihu k severu stoupající jizvu, zřejmě otisk schodiště o nejméně devíti stupních o rozměrech $30\text{--}33 \times 18\text{--}23\text{ cm}$. Do vyteklé zdíci malty se otiskla čela dřevěných stupňů s hustými letokruhy. Cihelné zdivo horních partií předstupuje před lic kamenného zdiva až o 5 cm . Velice podobné, ale méně čitelné otisky lze nalézt i ve východní stěně. Cihelné stěny a stoupající klenby schodiště i vstupní podesty působí jednotným dojmem, včetně výklenku a pětiboké výseče byly vyzděny z cihel formátu $8\text{--}9 \times 13 \times 28\text{--}29\text{ cm}$. Severní konec prostoru pod schodištěm byl několikrát zcela přezděn, nejnověji v souvislosti s řešením nástupního ramene schodiště do patra, dříve přímočarého a nyní stočeného do chodby (108).

První patro

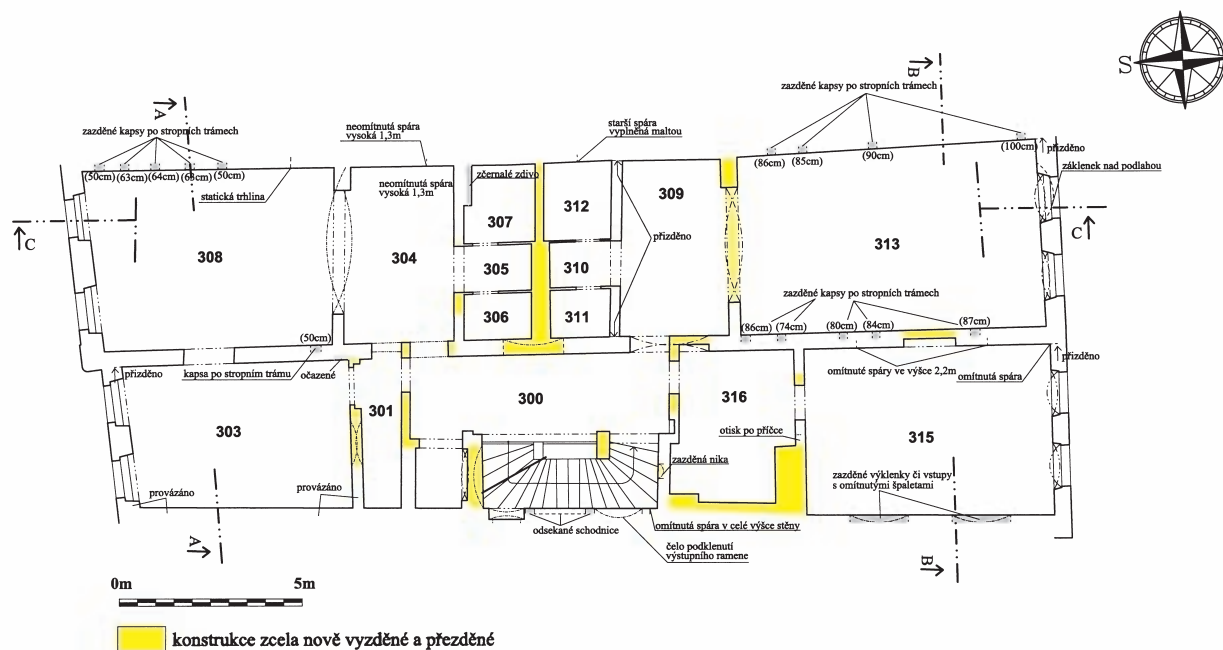
Otevře-li pasport domu čp. 41 z roku 1956, dočteme se, že „patra jsou nezajímavá“. Na první pohled se tak jevila i při první návštěvě objektu v rámci provedení OPD, jelikož zde výrazně převládaly novodobé konstrukce a stavební materiály. Při bližším ohledání se však ukázalo, že obě patra jsou po odstranění omítek velice zajímavá a dochovala se v nich řada dokladů stavebního vývoje domu (obr. 5 a 6).

Jeden z nich, i když ne zcela výjimečný, je viditelný v prostoru schodiště. Jeho dnešní podobu lze po odečtení současných zásahů podle použitých pískovcových stupňů, překladů z válcovaných nosníků (kolejnic) pod stropy pater a litinových výplní zábradlí mezi pilíři datovat do roku 1883. Na severní a západní stěně schodiště do prvního patra se dochovaly stopy po odstraněném zaklenutí a odbourané jižní stěně předchozího schodiště. Nástup na toto starší schodiště s prímým ramenem se nacházel ve vstupní místnosti (111). Podle stop odstraněné stoupající valené klenby mělo starší schodiště dnešní šířku, bylo však kratší a ve své horní části se zalamovalo do síně (200). Použití ručních cihel rozměrů $6,5 \times 14 \times 27\text{--}28\text{ cm}$ v klenbě i v odlámané jižní stěně dovoluje datovat star-

ší schodiště do období klasicismu či pozdního baroka.

I pro první patro platí, že západní obvodová stěna byla přezděna, v severní části se mísí cihly vysokého formátu $8\text{--}8,5 \times 12 \times 26\text{ cm}$, $9 \times 13 \times 28\text{ cm}$ a formátu $6,5 \times 14 \times 27,5\text{ cm}$ s prodlouženými cihlami rozměrů $6,5 \times 14 \times 31\text{ cm}$. Jižní část západní obvodové stěny je zřetelně vyzděna z druhotné použitých cihel vysokého formátu $9 \times 13 \times 28\text{ cm}$,²³⁾ v nejvyšší partii ze zlomků cihel formátů $9 \times 13\text{ cm}$, $7 \times (15)^{24)}\text{ cm}$ a $7,5 \times 12,5\text{ cm}$. Úzký pruh pod stropem je vyzděn z cihel formátu $7 \times 14\text{ cm}$. V této zdánlivě nepřehledné změti různých formátů cihel lze při podrobnějším zkoumání rozlišit jednotlivé úseky zdiva a ze vztahů mezi nimi odvozovat zásadní závěry, někdy s různou mírou hypotetičnosti.

Jako nejzajímavější se z celého patra jeví severní a střední část východní obvodové stěny, jejíž dochované situace svým významem bezpochyby přesahují měřítko domu (obr. 7). Stěna je v této části vyzděna z cihel vysokého formátu $8\text{--}8,5 \times 12 \times 26,5\text{--}27\text{ cm}$ v pravidelné polské vazbě na bělavou jemnozrnnou maltu s utahovanou spárou v hloubce $0,5\text{ cm}$ za licem zdiva. Zčernalý až rozpukaný lic zdiva s olámanými hranami výklenků (viz níže) a na povrchu zašedlá až zčernalá a přepálená spárová malta (obr. 15) ukazují, že původně licované cihlové zdivo stěny prošlo silným požárem, stejně jako stejná partie v přízemí. Pod úrovní dnešního stropu se objevuje řada pravouhlých zazdívek, bezpochyby po kapsách trámového stropu z doby výstavby. V severovýchodním pokoji (208) se v nejsevernější části této zdi objevil široký zazděný výklenek se segmentovým záklenkem a špaletami klesajícími až k podlaze (šířka 141 cm , výška 138 cm).²⁵⁾ Jižně od něj se nachází nevelký výklenek s mitrovým nadpražím (šířka 27 cm , výška 90 cm ve vrcholu), zazděný stejným materiálem (obr. 14). Z poškození hran obou výklenků žárem a nepoškození zazdívek lze soudit, že k jejich zazdění došlo jednorázově po požáru. Poloha velkého výklenku nad obloukem podloubí dovoluje uvažovat o jeho vylehčovací funkci, ale tuto argumentaci velice oslabuje nesymetrické umístění výklenku mimo osu oblouku. Lze proto uvažovat o zřízení velkého výklenku kvůli umístění nábytku, nejspíše truhly, možná i postele nebo prostých polic. Důvodem zřízení malého výklenku byla bezpochyby potřeba zřízení bezpečného místa pro uložení osvětlení (svící, lucerny či kahánku). Velký zazděný výklenek „dveřního formátu“ či ústí topeniště v jižní části východní stěny severovýchodního pokoje (208) jsou nepochybně mladého původu.²⁶⁾ Zdivo v polské vazbě na jihu končí na hraně ústupku, zakončeného vysoko nasazeným půlkruhovým klenebním (obr. 7) pasem v nově zřízené místnosti (210). Dále k jihu pokračuje lic východní stěny z cihel formátu $9,5 \times 13 \times 26,5\text{ cm}$ v méně pečlivě nepravidelné vazbě střídající běhoun a vazák nebo dva běhouny s vazákem v jednom řádku,²⁷⁾ v horní části v téměř pravidelné polské vazbě. Velký výklenek „dveřního rozměru“ v jihovýchodním pokoji (213) byl zřejmě vyláman dodatečně a opatřen několikaletým hustým vápenným náterem, nepravidelně zasahujícími i na sousední plochy zdiva nekryté omí-

Obr. 6: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Půdorys 2. patra s vyznačením nálezoových situací. Žlutě je vyznačeno zdivo z nynějších úprav.

kou. Opakované bílení bylo nejspíše úspěšnou úpravou, prováděnou po zednické úpravě místnosti.

Severní a jižní obvodovou stěnu v prvním patře charakterizují změny polohy oken, doložitelné spárami v nároží starších špalet bez čitelných stop okenních záklenků (obr. 8 a 9). Výjimkou je pouze místnost 214, kde trojice oken neprošla žádnými změnami, pomíneme-li dodatečné zazdění východního z nich. Stejně tak charakteristické je rozšiřování špalet a nadpraží oken přisekáváním.²⁸⁾ V severovýchodním pokoji (208) lze uvažovat o možné existenci tří oken, případně o nesymetrickém uspořádání dvou oken. Parapety oken západního traktu zesilují přízdivky.²⁹⁾ V místnostech střední části (210, 209) a v obou pokojích (208, 213) se ve východní stěně či v její těsné blízkosti dochovaly zbytky výklenků a kleneb ústí topenišť. Poloha topenišť u obvodových zdí dovoluje uvažovat o méně obvyklé pozici komínů těsně u úžlabí střešky nebo jen v malé vzdálenosti od nich.

Také traktová stěna je vyzděna z cihel vysokého formátu 9–9,5 × 11,5–13 × 27,5 cm v nepravidelné polské vazbě. Větší množství vybouraných a zčásti opět zazděných průchodů neumožňuje spolehlivě posoudit její střední část. Mezi pokoji 203 a 208 se v ní nachází mohutný klenební pas, opřený na koncích do obou obvodových stěn místností a zřetelně vyzděný po záběrech pod stojícím zdivem (obr. 16). V pasu i pod ním včetně špalet dveří jsou použity cihly formátu 6,5–7 × 14,5–15 × 28–30 cm z kruhové pece.³⁰⁾ Rubová linie pasu mírně předstupuje před líc zdiva, v horním úseku jižní části v severozápadním pokoji (203) se díky tomu dokonce dochovala starší pekovaná kovem hlazená bílená omítka. Pas vznikl podle všeho s cílem vynést mezitraktovou zeď v patrech po jejím odbourání v přízemí kvůli rozšíření hostince.³¹⁾

Velice složitý vývoj prodělal úsek traktové zdi mezi jižními pokoji (213 a 214). Při pohledu na její východní líc se zdá, jakoby tu v nejstarší výstavbě byla dvojice oken se segmentovými záklenky – jižní se šikmými špaletami a severní s kolmými (obr. 17). Pod stropem se ve stejných pozicích objevují opakovaně obílené parapety a špalety přibližně stejné šířek otvorů neznámého účelu. V západním lici lze identifikovat pouze vložení průchodu poškozený jižní spodní otvor, místo severnějšího otvoru zaujala vyzdívka završená segmentovým pasem, charakteristická pro umístění kamen v sousedství. Zazdívku jižního spodního otvoru překrylo z jihovýchodního pokoje (213) mnohonásobné obílení, kopírující povrch neomítnutého nezaspárovaného zdiva. Celou situaci nedokážeme zcela vysvětlit, snad se jedná o zbytky výstavby obvodové zdi zadní části domu z doby před rozšířením půdorysu do dnešního rozsahu a před vznikem dnešních výškových úrovní. Schází však doklady nižšího stropu nad prvním patrem na straně jihozápadního pokoje (214). Uvažovat o vysoké místnosti s okny ve dvou výškových úrovních nad sebou ve shodných osách se nám jeví jako velice odvážné. V jihozápadním

koutě pokoje 213 se pod násypem podlahy podařilo odkryt pálenou dlažbu neobvyklého formátu 25,5 × 25,5 × 4,5 cm kladenou do malty na střihi. Dlažba přiléhá k ústupku obvodové stěny.

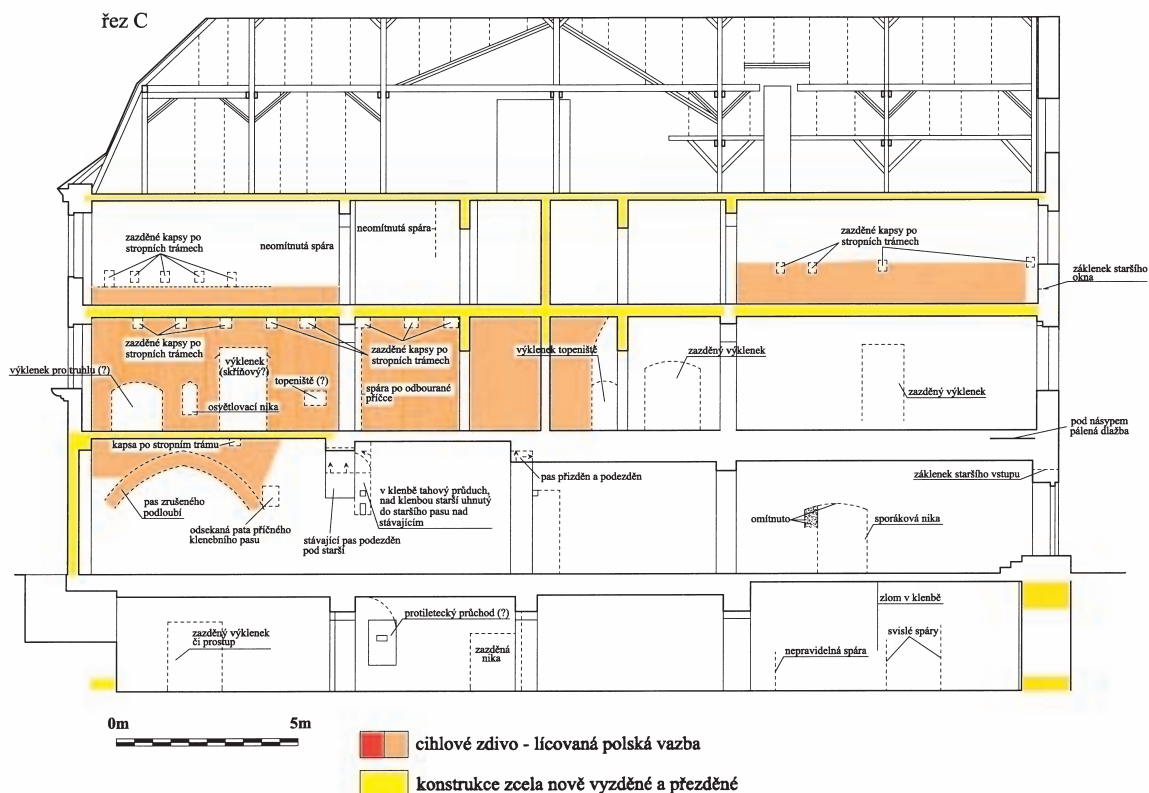
Příčné stěny v patře charakterizuje mísení řad druhotně používaných cihel vysokého formátu a cihel 6,5 × 13 × 29 cm a 5,5 × 26 cm s nepřesným lícováním v nepravidelné vazbě. Podle použitého materiálu a charakteru zdění lze těmto stěnám přičíst zřejmě až klasicistní původ. Dveřní otvory těchto místností byly při nynější rekonstrukci zvětšeny nebo přezděny, špalety a záklenky ani jejich fragmenty se nezachovaly. V jižní stěně místnosti 210 se výjimečně nachází odlámaný obrys vysokého záklenku, snad pozůstatek dýmníku černé kuchyně.

Druhé patro

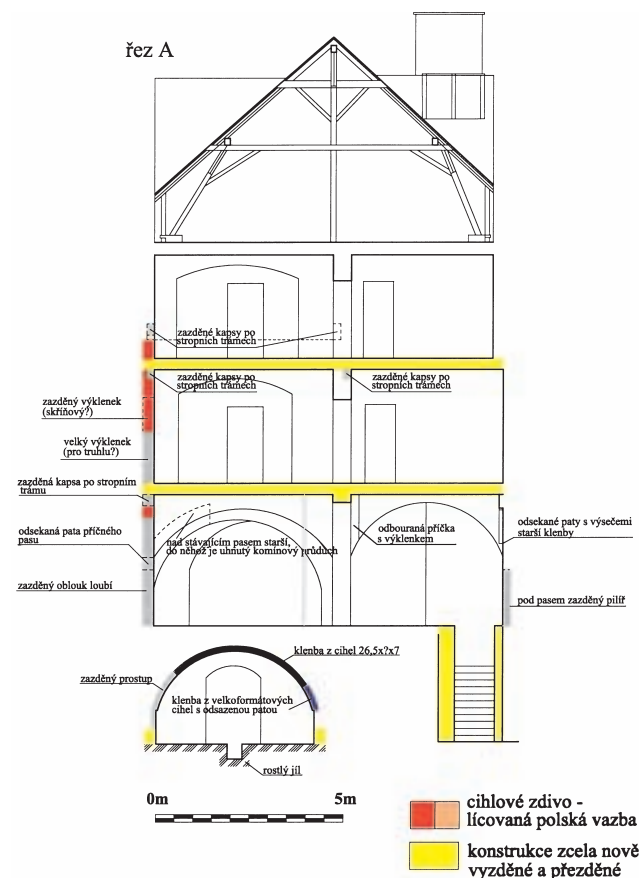
Také na schodišti z prvního do druhého patra se dochovaly otisky kleneb, schodnic a jižní stěny staršího kratšího třiramenného schodiště. Situace ve druhém patře je do jisté míry pokračováním situací v patře prvním (obr. 6). Na východní obvodové stěně se rovněž objevuje nejstarší lícované zdivo v polské vazbě, sahá však pouze do výšky cca 70 cm nad podlahou. Nad jeho korunou se v severovýchodním pokoji (308) nacházejí zazdívky kapes trámového stropu, jedna byla zjištěna i v západní stěně u jižního kouta. Zazdívky další řady trámových kapes se opakují v obdobné poloze ve východní i západní stěně jihovýchodního pokoje (313). V poslední jmenované stěně je ve zdivu v úrovni záklopu tohoto stropu patrný předěl. V jižní stěně pokoje (313) navíc nad podlahou registrujeme vrchol záklenku východního okna prvního patra. Důležitým zjištěním pro poznání stavebních dějin domu je velmi dobře patrné přizdění obvodových stěn západního traktu v celé délce (severní, jižní a západní). Severní a jižní stěna jsou ke střední traktové zdi přizděny na spáru bez provázání, naopak se západní jsou provázány. V západní stěně jihozápadního pokoje (315) se nacházejí dva široké zazděné zřejmě vylehčovací výklenky. Na rozdíl od prvního patra zde postrádáme jasnější stopy po vytápění a polohách komínů, výjimkou jsou zčernalé lice v místě staršího komína v zesíleném úseku severní stěny místnosti východního traktu (307) a v jihovýchodním koutě severozápadního pokoje (303). Špalety oken v tomto patře nejsou poškozeny dodatečným rozšiřováním.

STAVEBNÍ VÝVOJ DOMU

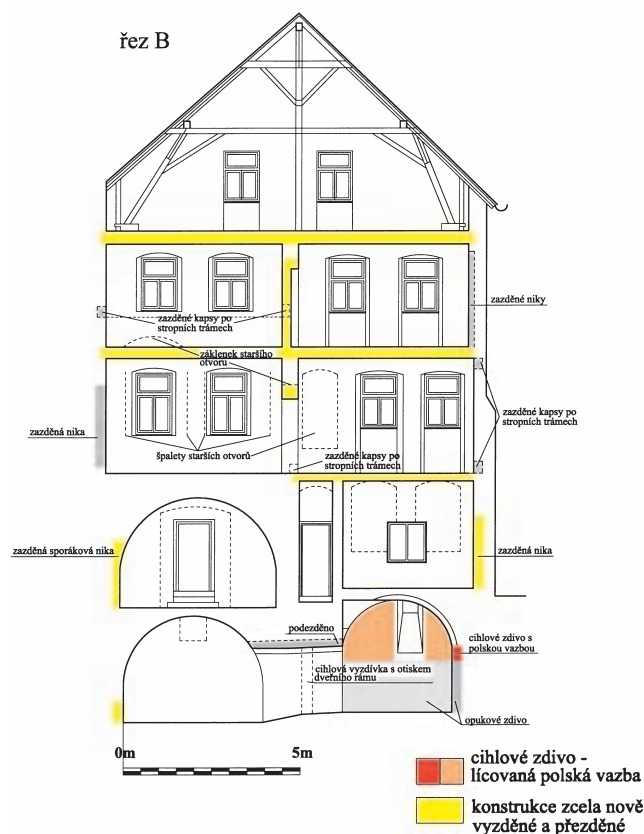
Při vyhodnocování nálezů se ukázalo, že zjištěné poznatky mají velký význam pro poznání stavebního vývoje jak samotného domu, tak jižní fronty dnešního Velkého náměstí i celého středověkého města, když v Hradci Králové dosud nebyly operativní dokumentace měšťanských domů v tomto

Obr. 7: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Podélný řez východním traktem s pohledem k východu s vyznačením náleзовých situací. Žlutě jsou vyznačeny novodobé konstrukce, oranžově lícované cihlové zdivo v polské vazbě.

Obr. 8: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Příčný řez s vyznačením náleзовých situací. Žlutě jsou vyznačeny novodobé konstrukce, oranžově lícované cihlové zdivo v polské vazbě.

Obr. 9: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Příčný řez s vyznačením náleзовých situací. Žlutě jsou vyznačeny novodobé konstrukce, oranžově lícované cihlové zdivo v polské vazbě.

Obr. 10: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Severní průčelí domu (všechny snímky NPÚ ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2011).

rozsahu prováděny.³²⁾ Po provedení dokumentace viditelných líců zdiva lze stavební vývoj domu vylíčit v některých partiích velice podrobně, v jiných je nutno rezignovat s tím, že se v počátcích nynějšího stavebního zásahu mohlo poznat, zdokumentovat a následně vysvětlit s vyšší mírou pravděpodobnosti mnohem více náleзовých situací.³³⁾ Přes tyto nena-hraditelné ztráty lze určit dispozici domu jako průjezdový dvou-trakt, dodatečně klenutý a pod průjezdem dodatečně podsklepený. Dosavadní zkoumání ustrnulo na předpokladu kolektivu Dobroslava Líbala o vzniku objektu spojením dvou domů patrně renesančního původu, vysloveném na základě existence ústupku v uliční čáře při jedné z prvních stavebněhistorických pasportizací městského jádra (obr. 10). Tento model vývoje dnešní parcely podporuje výskyt většího počtu úzkých parcel na protější straně náměstí v bloku domů čp. 150–163 i západně od domu čp. 41 (čp. 44 a 45). Proti sloučení dvou domů pak hovoří absence starých sklepů pod celým východním traktem.³⁴⁾ Jako

nejstarší část domu se jeví opukové zdivo jihozápadního sklepa (006) a stěn zrušeného schodiště (007). Stejným způsobem je provedeno i zdivo mezitraktové zdi, odhalené v nevelkém rozsahu v západní stěně sklepa 004. Podle použitého materiálu a charakteru vyzdívkby by jádro sklepa mohlo pocházet ze 14. století, v krajním případě i ze 13. století. V této části sklepa se ukazuje také další stavební fáze nebo jen změna stavebního materiálu, kterou lze podle kvalitně provedené polské vazby cihelného zdiva spojit s výstavbou východní části přízemí a prvního patra.

Z cihel zděný dům byl zřejmě založen na cihelné pilíři a klenební pasy, jak je patrné v západní stěně schodiště (007). Méně pečlivě zděný líc zdiva v jižní části východní obvodové stěny domu dovoluje uvažovat o tom, že takto vystavěný (obr. 11) jednopatrový plochostropý dům v jižním dílu východního traktu nedosahoval nynější délky anebo byla tato partie provedena z lehčích materiálů a její konstrukce mohla zaniknout při některém z četných požárů. S velkou jistotou se lze domnívat, že dům byl již tehdy jednopatrový s trámovými stropy, z nichž ty v prvním patře byly vytvořeny z poměrně masivních trámů. V souvislosti s touto stavební fází domu nelze opomenout ani dva výklenky dochované ve východní stěně severovýchodního pokoje 208 v prvním patře (obr. 14). První, poměrně široký byl nejspíše určen pro umístění truhly. Vedle něj se směrem k jihu nacházel nevelký výklenek s nadpražím ve tvaru mitry, zřejmě užívaný k odkládání přenosných svítidel. Součástí této pro Hradec Králové typické výstavby bylo i zřízení portálu sklepa s pískovcovým prahem. Dům s plochostropým podloubím byl vystaven z lícového cihlového zdiva (obr. 15), dodnes dochovaného do úrovně prvního patra. Podle polské vazby, spárování zdiva, tvaru oblouku loubí a jejich vzájemného vztahu lze tyto konstrukce s opatrností položit do druhé poloviny 15. století, snad do období obnovy města po husitských válkách.³⁵⁾ V té době Hradec Králové soupeřil s Kutnou Horou o druhé místo mezi českými královskými městy.

Obr. 11: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Východní stěna přízemí s obloukem podloubí.

Obr. 12: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Jihozápadní sklep 006. SZ část s prahem portálu a paty zdiva odhalené při snižování podlahy.

Dům silně poškodil mohutný požár, při němž se přepálila i malta ve spárách lícového (nebo prkenným obkladem opatřeného) zdiva, popukaly cihly a na nárožích výklenků a pasů se odloupaly. V dalších stavebních etapách se již s použitím lícového zdiva v interiéru nepočítalo, nepravidelné vazby a úsporné druhotné používání staršího cihelného materiálu vylučují pohledový charakter těchto úprav.

V období pozdní gotiky došlo k podsklepení východního traktu s tím, že jižní část předcházela ostatním. V tomto období byl také vystavěn loch, zaklenuty sklepy a alespoň střední části přízemí, stávající klenby jsou však mladší. Doklady vertikální komunikace (schodiště), způsobu vytápění a podoby kuchyní nám i pro tuto dobu scházejí. Část těchto konstrukcí (schodiště, komíny) byla nepochybně dřevěná či hrázděná a jejich pozůstatky ve formě trámových kapes nemusely být při nynějším stavebním zásahu odkryty anebo zanikly při předchozích stavebních úpravách.³⁶⁾

V následující stavební etapě snad vznikla ve zděné podobě v místě komory zadní (jižní) obytná místnost v západním traktu přízemí se stropem jen o málo výše než nyní. Lůžka trámů stropu přízemí vystupují nad nynější podlahu prvního patra. Z existence podlahy z dlaždic v jihovýchodním pokoji prvního patra (213) nad zadní částí průjezdu lze dovodit uložení zasypu klenby průjezdu do renesančního období, a tedy i zapojení této partie do půdorysu a hmoty

Obr. 13: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Průhled na západní stěnu původního schodiště do sklepa.

domu v nespalném materiálu. Obě jižní obytné místnosti patra (213 a 214) měly o cca 0,7–1 m vyšší světlou výšku než dnes, na tuto výšku byl zdvižen i strop severovýchodního pokoje (208). Zatím nevysvětlitelná zůstává existence nejstaršího cihelného zdiva do úrovně tohoto stropu.³⁷⁾

Poněkud překvapující je absence pískovcových architektonických článků v domě. Pískovec zde vlastně zastupují pouze práh či odrazník ve vstupu do jihozápadního sklepa, novodobé prvky pak stojky ostění hlavního vstupu, sokl východní části hlavního průčelí, druhotně použité stupně ze schodiště v pilířích a nárožích schodiště a ještě mladší stupně schodiště nynějšího. Přitom lze předpokládat, že kvalitním pozdně gotickým či renesančním portálem mohl být vybaven hlavní vstup, další portály se mohly nacházet v přední části přízemí a ve vstupech ze síně do místností v patrech.³⁸⁾ Kamennými ostěními mohla být vybavena okna, nelze vyloučit ani renesanční terakotová ostění z pernstejnské hutě v Pardubicích. Předpoklad výskytu těchto prvků je oprávněný, příčinou jejich zániku byla nejspíše bouřlivá stavební činnost 19. a 20. století. Vyloučit nelze absenci takovýchto nákladných prvků více reprezentativního než užitkového charakteru a jejich případnou náhradu jiným způsobem, například malbou nebo rytím v omítce (sgrafitem).

Ke zrušení podloubí došlo snad již na přelomu 16. a 17. století, nejpozději však v závěru 17. století. V tomto období stále

Obr. 14: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Severní část východní stěny 1. patra se zazděnými výklenky. Pod stropem dvě úrovně kapes stropních trámů.

Obr. 15: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Detail zdiva v polské vazbě se stopami požáru.

existovaly v prvním patře domu vysoké obytné místnosti s trámovými stropy.³⁹⁾ Výše zmíněnou nižší podlahu v jihovýchodním pokoji 213 pokrývaly pálené dlaždice méně obvyklého formátu, kladené do maltového lože. Obytné místnosti do náměstí i do dvora měly zhruba dnešní rozměry, polohy čelních i traktových stěn se však mohly mírně odlišovat.⁴⁰⁾ Takový posun nepochybně nastal v prostoru místnosti 111, nově protažené dovnitř domu o cca 1,7 m. V neznámé době byla takto prodloužena i sousední místnost 101. Ke změnám docházelo i v půdorysné poloze oken, jasné to lze doložit v 1. patře východního traktu. Prozatím nevysvětlitelné jsou bílené výklenky v horní části traktové stěny 1. patra mezi jižními pokoji 213 a 214.

Poměrně málo informací existuje o podobě domu v barokním období. Kresba z r. 1798 (obr. 2) dokazuje přinejmenším úpravu oken východní části severního průčelí a vztyčení štítu nad západní částí. Při barokní přestavbě

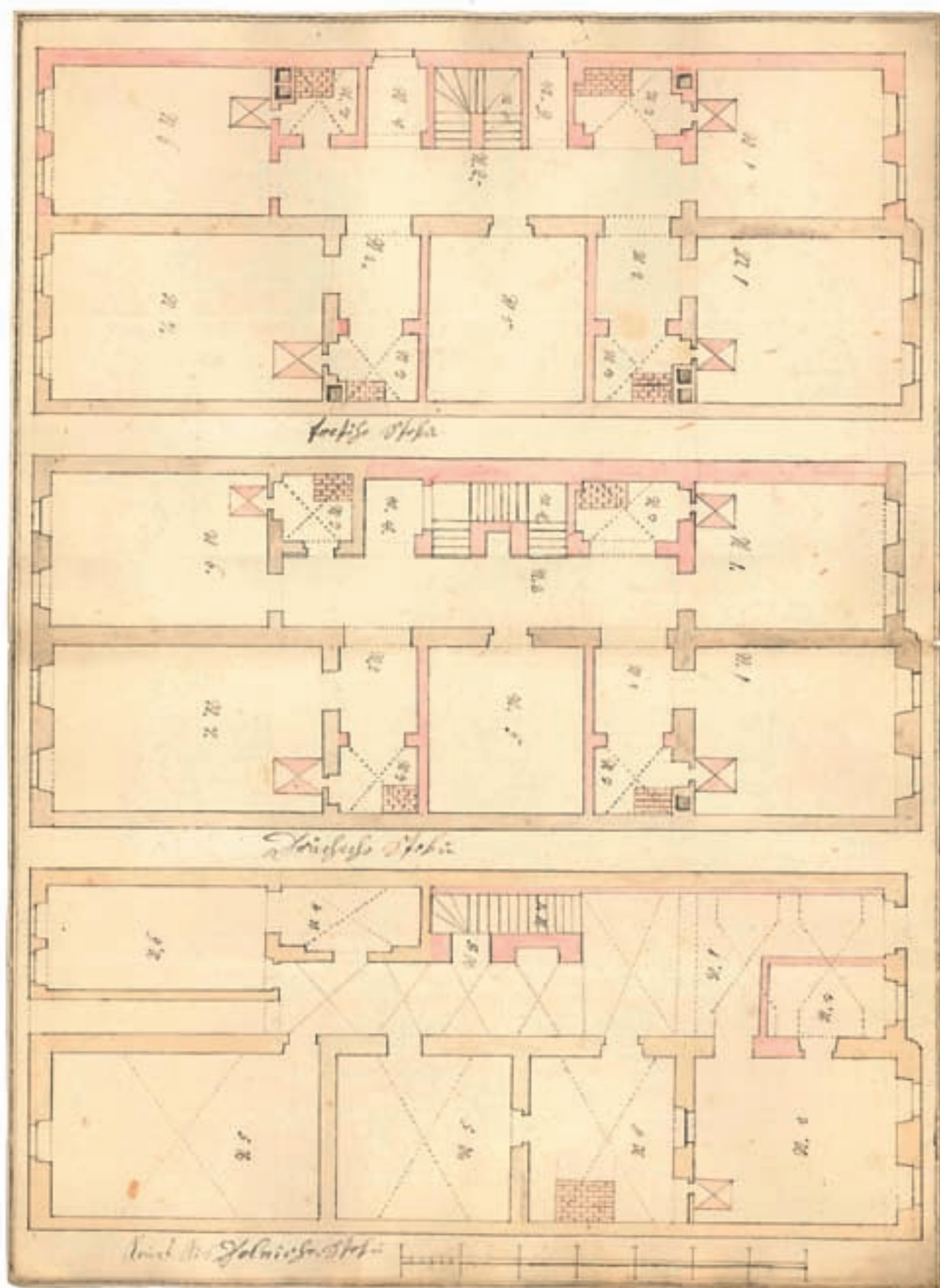
zřejmě zanikl průjezd a jeho funkci převzala úzká chodba do dvora (105), vydělená z komory v přízemí. V souvislosti s těmito úpravami došlo také k předělení průjezdu příčnými zdmi. Jejich pozdější odbourání je v přízemí dobře patrné. Současně s předělením průjezdu byla nově překlenuta také střední část přízemí, klenby a východní stěna zde byly přizděny ke starší omítnuté zdi. Do barokního období klademe vznik mnohonásobných vápenných nátěrů na neupraveném nebo prostříknutém lici zdiva na průčelí, v přízemí ve východní stěně chodby (108) a spojovací chodbě do dvora (105) v přízemí a v patře na východní a západní stěně jihovýchodního pokoje (213).

Dnešní podobu domu zformovala výrazná přestavba, uskutečněná na slohovém pomezí pozdního baroka a klasicismu. Jeho

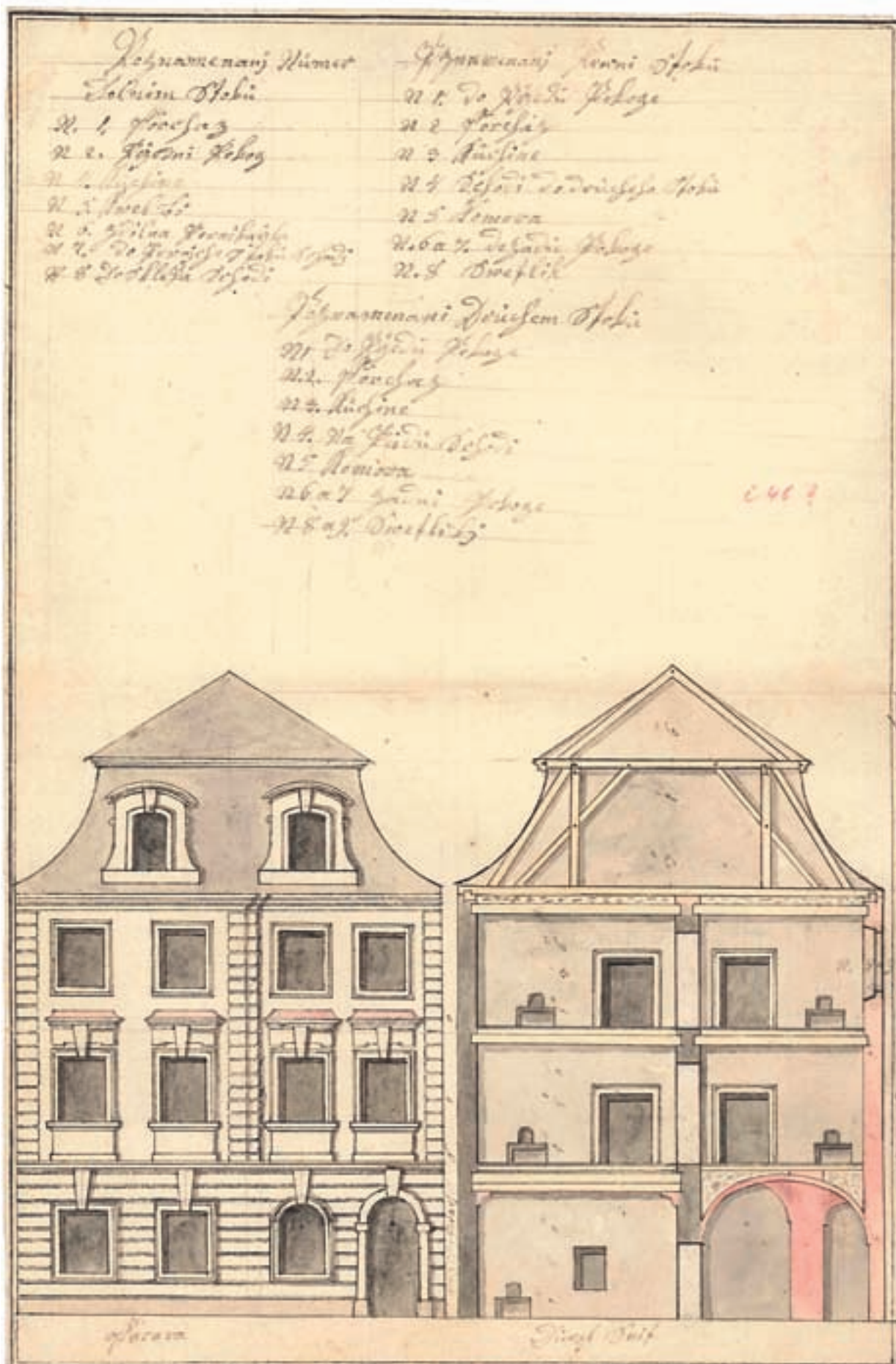
užitný objem zvýšilo druhé patro, přístupné zděným klenutým třiramenným schodištěm, polohou navazujícím na starší sestup do sklepa. Poměrně radikálně byla přezděna i západní stěna domu a došlo k zaklenutí severozápadní místnosti přízemí (111), která byla zároveň předělena příčkou. V prostoru místnosti 102 nově vznikla kuchyně s netypickým topeništěm uprostřed délky místnosti, doloženým fragmentem uhýbaného komínového průduchu nad stávající klenbou tohoto prostoru. V obou patrech vzniklo po čtyřech jednopokojových bytech s vlastní kuchyní, ve východním traktu vybavených předsíní. Neosvětlený střed východního traktu zaujala v každém patře komora, pravděpodobně společná pro všechny byty. Po obou stranách schodiště vznikly světlíky osvětlené z úžlabí. Nový krov mansardové střechy byl nasazen na starou korunu zdiva, nedošlo tedy k jejímu výraznějšímu zvýšení. Dispoziční střet vstupu do bytu s topným uzlem v průchozí kuchyni stavitel vyřešil přesunem topného uzlu k obvodové stěně domu. Důsledkem bylo situování komínů velice blízko úžlabí, i když je nutno počítat s tím, že na západní straně dům čp. 41 svého souseda převyšoval. Přestavbu dokládají dva nedatované anonymní výkresy (obr. 16 a 17).⁴¹⁾

Jedním z dosud nevysvětlených problémů je existence výklenků ve východní stěně 1. patra domu, souvisejících s otopným provozem. Oba se dochovaly fragmentárně a jejich vznik lze přičíst nejpozději klasicistní přestavbě s tím, že k nim příslušné komíny musely uhýbat do přilehlých příčných zdí.

Další stavební etapu datuje dokumentace pořízená pro stavební řízení v roce 1883. V přízemí byly podle ní provedeny zásadní úpravy v západním traktu, kde došlo ke změně podoby schodiště a navazujících prostor, po snesení klenby v severozápadní vstupní části se sem rozšířila již existující hostinská místnost při hlavním průčelí. Půdorysné rozšířené schodiště nově prosvětlil a odvětral světlík.

Obr. 16: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Plán z počátku 19. století, půdorys. Popis místností (bez úpravy pravopisu): Poznamenání numer (v) dolním štok: N 1 – Foršház, N 2 – Přední pokoj, N 4 – Kuchyně, N 5 – Kvelbi, N 6 – Dílna perníkářská, N 7 – Do prvního štoky schody, N 8 – Do sklepa schody. Poznamenání první(ho) štoky: N 1 – do předu pokoje, N 2 – forcház, N 3 – Kuchyně, N 4 – schody do druhého štoky, N 5 – komora, N 6 a 7 – dozadu pokoje, N 8 – světlík. Poznamenání (v) druhém štok: N 1 – do předu pokoje, N 2 – forcház, N 3 – kuchyně, N 4 – na půdu schody, N 5 – komora, N 6 a 7 – zadní pokoje, N 8 a 9 – světlíky. (Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv města Hradce králové, inv. č. 5135, fasc. 12., Anonym, nedatováno).

Obr. 17: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Plán z počátku 19. století – příčný řez. (Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv města Hradce Králové, inv. č. 5135, fasc. 12., Anonym, nedatováno).

Obr. 18: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Klenební pas v západní stěně pokoje 208.

V patrech se zcela přebudovaly kuchyně, nepochybně s čistým sporákovým provozem na místo do té doby existujících černých kuchyní se stolovými ohništi a dymníky. Dnes zazděný otvor z průčelí do severozápadní místnosti přízemí (111) vznikl úpravou okna, což dokládají jak tvar a výšková poloha záklenku, tak i nejstarší fotografie domu.⁴²⁾ K úpravám z roku 1921⁴³⁾ lze přiřadit s velkou dávkou pravděpodobnosti pořízení dřevěného obkladu vstupu do sklepa, navazujícího svým provedením na secesní a modernistické motivy. Doklady mladších úprav, pokud k nim došlo, zcela setřely nynější zásahy.

Dvoupatrový dům s částečně klenutým přízemím a plochými stropy pater první stavebněhistorické průzkumníky mnoho nezaujal, proto do pasportu zapsali hodnocení „patra jsou nezajímavá“. Skutečná hodnota domu se ukázala až při radikálním stavebním zásahu posledního dvacetiletí, směřujícím k záchraně silně zchátralého objektu. Dokumentačním zásahem provedeným takřka před omítkářskou četou se podařilo získat velké množství dokladů složitého stavebního vývoje velkého měšťanského domu královského věnného města. Významné jsou především nálezy ve východní obvodové stěně domu z nejstarší cihelné výstavby. Přesně směřovanými archivními sondami se následně podařilo nalézt stavení výkresy, přibližující zamýšlené

změny a dovolující přesnější interpretaci dokumentovaných situací. Lze jen litovat, že dokumentační práce neprobíhaly již od počátků obnovy před dvěma desetiletími.⁴⁴⁾ Opakovanými návštěvami se mohlo podchytit mnohem větší množství nálezo- vých situací.

Příklad dokumentační akce obecně nijak výjimečného domu čp. 41 na Velkém náměstí v Hradci Králové se stal dokladem potřeby stavebněhistorického zkoumání měšťanských domů, jejichž stavební proměny jsou jedním z nejčastějších případů dnešní památkové péče. V případě Hradce Králové se jedná o důležitý krok k překlenutí dosavadního badatelského hiátu.

Příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek

v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Obr. 19: Hradec Králové, Velké náměstí, dům čp. 41. Východní líc mezitraktové stěny v jižní části 1. patra.

POZNÁMKY

- 1) *D. Libal – J. Libalová – M. Vilímková*, Hradec Králové. Stavebněhistorický průzkum historického jádra. Strojopis SÚRPMO Praha 1956, ne-str. Jednalo se tehdy o intenzivně užívané objekty, často s některými prostorami pro průzkum nepřístupnými.
- 2) Zejména domy v západní frontě Rokytanského ulice, severní frontě Velkého náměstí (tehdy Žižkova) a v jižní frontě Malého náměstí (tehdy Husova) až po východní část Velkého náměstí.
- 3) Pro práci s těmito historickými pasporty je nutné znát jejich limity: nepřístupné objekty či jejich části byly pro jistotu nadhodnocovány, stavební zásahy 2. poloviny 19. a z průběhu 20. století nebyly popisovány a hodnoceny. V tomto pionýrském období navíc nebyly popisovány a hodnoceny některé součásti objektů, zejména krovy.
- 4) Archivní rešerše k nim zhotovoval Martin Ebel, jednotlivé průzkumy prováděli nejčastěji Mojmir Horyna, Ludmila Koběrská a Jan Muk.
- 5) *J. Slavík – J. Sommer*, Nález gotických architektonických článků v Hradci Králové. Zprávy památkové péče 61, 2001, s. 195–201; *R. Bláha – J. Slavík*, Archeologický výzkum v čp. 81 v Hradci Králové, *Archaeologia historica* 27, Brno 2002, s. 373–378.
- 6) I zde se ukazuje úzká analogie mezi archeologickými výzkumy a stavebněhistorickými průzkumy a dokumentací.
- 7) *Z. Doubek a kol.*, Starý Hradec Králové dům od domu. Hradec Králové 2009, s. 102–104. Částečně přitom čerpal z materiálů stavebního úřadu, uložených na Magistrátu města Hradec Králové (Archiv spisové a plánové dokumentace odboru výstavby). Obsah knihy vyžaduje dbát zvýšené opatrnosti. Z hlediska obecných dějin je známo, že dům patřil mezi právovárečné a nejméně od roku 1848 se v něm nacházela restaurace, později i vinárna s barem, jejíž provoz byl ukončen až v roce 1990. Působila i zde řada významných královéhradeckých spolků.
- 8) Svou šířkou 9,97 m náleží v prostředí Hradce Králové jednoznačně k nejširším.
- 9) *Libal – Libalová – Vilímková*, o. c. v pozn. 1, čp. 41.
- 10) Jedním z prvních objektů přerušujících linii podlouhlá byla jezuitská kolej, stavená v letech 1671–1707. V letech 1709–1710 ji následovala biskupská rezidence.
- 11) Autorství této kolorované perokresby ze sbírek královéhradeckého muzea lze podle provedení přiřknout kreslíři a královéhradeckému kanovníkovi Janu Antonínu Venutovi (1746–1833). Kresba byla nejnověji reprodukována in *J. Němeček – V. Hrubý a kol.*, Chrám svatého Ducha v životě města a v proměnách času. Katedrála a její soused. Hradec Králové 2008, s. 174. Pro Venutovo autorství hovoří i provedení nápisu na tabuli v levém dolním rohu. *J. Slavík*, Jan Antonín Venuto – 175. výročí úmrtí, in: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové. Ústí nad Orlicí 2009, s. 137–153.
- 12) *A. Doubrava*, Hradec Králové v obrazech tří století. Hradec Králové 1971, obrazová část: Hugo Václav Seykora, Pohled na náměstí s radnicí (kresba tužkou, Památník národního písemnictví v Praze, SK 1573). Téměř ze stejného místa zachytil ve větší podrobnosti tuto část náměstí také Vincenc Morstadt, tamtéž: Vincenc Morstadt, Jihozápadní strana Žižkova náměstí (sépiová kresba, 1858, Národní galerie v Praze, graf. sbírka K 22502).
- 13) *M. Buroň – J. Slavík*, Nálezová zpráva OPD. Hradec Králové Městanský dům čp. 41. NPÚ ÚOP v Josefově 9. 02. 2012.
- 14) Mimo výměny stropů se jednalo také o stavbu přiček, statické zajištění vybořených konstrukcí dozděním, v části sklepů snížení podlah spojené s přezděním a vybetonováním základů.
- 15) Magistrát města Hradec Králové (Archiv spisové a plánové dokumentace odboru výstavby), čp. 41.
- 16) Na jednom ze zlomků cihly z kruhové pece se nachází část kolku s písmeny JT. Vyskytuje se zde i dlaždice formátu 3 × 17 cm.
- 17) Ve schodišti se kromě druhotně použitých cihel uplatňují cihly téměř normového formátu 6,5 × 14 × 27–27,5 cm.
- 18) Je jim destění pravouhlého (!) dvířního otvoru, stylově datovatelné do období secese či období krátce po něm, zřejmě z roku 1921. Datování podle *Doubek a kol.*, o. c. v pozn. 7, s. 103.
- 19) Na severní straně je patrný smorec zazdívký, spodní partie v době průzkumu zakrýval stavební materiál.
- 20) U požárů města (1484, 1509, 1512, 1517, 1536, 1586, 1639, 1640) obvykle nejsme schopni zjistit jejich rozsah. Zánik podloubí lze u domů této fronty klást již do 17. či 1. poloviny 18. století, viz pozn. 10.
- 21) Používání opuky lze v Hradci Králové doložit již v čelní stěně rané středověké valové fortifikace. Uvažuje se o druhotném využívání tohoto materiálu ve stavbách městských domů v době, kdy funkci staršího opevnění ve 14. století převzala z cihel zděná městská zeď (hradba). Opukové zdivo lze v současnosti spatřit např. v přízemí přední části domu čp. 144 na Velkém náměstí.
- 22) Právě nízká tloušťka v kombinaci s nedostatečným provázáním nároží bývají častým zdrojem poruch.
- 23) V blízkosti okna se u země nachází cihla s otiskem kočičích tlapek na čelní stěně a ojediněle i úlomek opuky.
- 24) Údajem v závorce označujeme neúplný rozměr cihly.
- 25) Zazdívká v líci cihlami formátu 9,5 × 12,5 × 29–30 cm na vápno bohatou maltu s vápennými zrny a valouny do průměru 1,5 cm
- 26) Jako místně příznačnou zajímavost lze zmínit skutečnost, že zazdívká mladšího výklenku byla před cca 10 lety provedena z cihel vysokého (gotického) formátu. Tradice opakovaného používání staršího cihelného materiálu tedy v Hradci Králové stále trvá.
- 27) Vazba s dvojicí běhounů a vazákem charakterizuje lícové zdivo hradeb v Nymburce.
- 28) Nelze vyloučit, že se jednalo o přípravu k osazení druhých (zinních) oken. Obvyklou polodrážku pro rám zde však nenacházíme.
- 29) Nejedná se o dodatečné zazdívky z doby výstavby, ve spáře se nachází omítky s nátěry.
- 30) Na několika místech domu byly zjištěny cihly tohoto formátu s kolkem s prostupujícími se písmeny TW, nejspíše z Waldekovy cihelny.
- 31) Tuto stavební úpravu dokládají plány pro přestavbu domu z roku 1883, podle nichž se měly do překladu v přízemí použít ocelové nosníky.
- 32) Výjimkou jsou rekonstrukce domů čp. 126 (Beseda) a 34 (U Špuláků). První však byl nárožní dům na netypické parcele u brány, v druhém případě nedošlo k velkoplošnému snímání omítek. Ani v jednom případě se dosud nepodařilo zhotovit náleзовou zprávu. Terénní materiály i dílčí výstupy lze v případě zájmu zpřístupnit.
- 33) V převážné míře totiž zanikly historické omítky s možným výskytem maleb renesančního a barokního stáří a trámové stropy, v nichž mohly být (i druhotně) použity prvky z 15. – 18. století. Také tyto stropy mohly být malované.
- 34) Je však nutné počítat s možností, že zdivo sklepů mohlo být v mladším období kompletně přezděno, ačkoliv se nejedná o příliš časté řešení. Interpretaci celé situace navíc komplikuje kompletní přezděnění a vybetonování základů sklepů pod celým východním traktem.
- 35) Teoreticky nelze vyloučit vznik těchto konstrukcí již ve 14. století, v místě však schází srovnávací materiál, chrám sv. Ducha a opevnění náleží do kvalitativně odlišné skupiny a s měšťanskými domy je nelze komparovat.
- 36) Například schodiště mohlo být jednoramenné a do konstrukce trámového stropu mohlo být zapojeno pomocí výměn. Na přilehlé, nejspíše obvodové stěně, by pak v jeho úseku chybělo několik kapes stropních trámů.
- 37) Nelze vyloučit existenci obytného podkroví.
- 38) Také zde při určování míry pravděpodobnosti použití kamenných prvků trpíme absencí starších průzkumových prací, které by doložily používaná řešení. Nelze vyloučit existenci prostých cihelných ostění, případně trámových zárubní či dřevěných portáleků.
- 39) Jako typické se jeví mírně odlišné výškové řešení komorové části domu se zřetelnou tendencí ke sjednocení výšky korun zdíva (a tedy i krovu) přední i zadní části domu.
- 40) Jednotlivé úseky čelních stěn mohou pocházet z různých období výstavby, přesnější určení vzniku znemožňuje jednak odtržení v koutových partiích, jednak malý délkový rozsah zdíva čelních stěn, neumožňující náležitě vyvinutí typické vazby lince zdíva.
- 41) Státní okresní archiv Hradec Králové, Archiv města Hradec Králové, inv. č. 5135, fasc. 12. K poznání stavební podoby domu nepřispívá ani nedávno publikovaný soupis civilních obyvatel města z r. 1814, uvádějící v čp. 41 kromě domácnosti majitele domu Jana Schuberta dalších osm domácností se dvěma až po osmi členy (*J. Pavlík – R. Pokorný*, Status animarum – důležitý archivní pramen k vývoji obyvatelstva pevnostního Hradce Králové v první polovině 19. století, in: Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 8. Hradec Králové 2011, s. 65–174, seznam obyvatel čp. 41 na s. 100–101). Tyto domácnosti mohly obsadit jak přední dům v dnešním rozsahu, tak jednopatrový přední dům a blíže neznámé zadní stavení. Uvedený pramen bohužel nijak nezaznamenává existenci vojenských bytů a nelze jej použít pro dataci nepochybně realizovaného stavebního plánu.
- 42) Např. snímek z r. 1918, reprodukováný in *J. Zikmund – J. Pospíšilová*, Fotoalbum města Hradce Králové 1866–1918. Hradec Králové 2000, s. 205, obr. 452.
- 43) *Doubek a kol.*, o. c. v pozn. 7, s.
- 44) Z hlediska archeologie mohly být nepochybně velice zajímavé zemní zásahy při budování nového schodiště do suterénu a likvidaci spodní části schodiště původního.

DIE OBERGESCHOSSE SIND NICHT INTERESSANT ERGEBNISSE DER OPERATIVEN DOKUMENTIERUNG DES HAUSES NR. 41 AM GROSSEN RING IN HRADEC KRÁLOVÉ

Das dreigeschossige Haus mit dem teilweise gewölbten Erdgeschoss und flachen Decken in den höheren Geschossen befindet sich im Zustand der langjährigen Rekonstruktion; erst in der letzten Etappe der Bauarbeiten erfolgte seine operative Untersuchung und Dokumentierung. Die historische Bauforschung der Bebauung des Stadtkerns von Hradec Králové (Königgrätz) innerhalb der Stadtmauer begann verhältnismäßig früh, schon 1956 der Kollektiv unter Leitung von Dobroslav Libal führte die Paspotisierung durch. In ihr wurde das Haus als renaissancezeitige Bebauung einer Doppelparzelle bezeichnet. Die Auswertung enthält auch den Satz „Obergeschosse sind nicht interessant“. Es geschah in der Zeit, als die Werte der Architektur des 19. und frühen 20. Jahrhunderts noch unterschätzt waren. Der tatsächliche Wert des Hauses hat sich erst bei einem radikalen baulichen Eingriff der letzten zwanzig Jahre gezeigt, als man das stark auffällige Objekt zu retten in Angriff nahm. Mittels eines Dokumentierungseingriffs ist es gelungen eine Menge Belege zu sammeln, die die verwickelte Entwicklung eines großen Leibgedingstadtbürgerhauses illustrieren. Im Kellergeschoss des westlichen Traktes unter dem Kammerteil des Hauses erhielten sich die Plänermauern des ältesten, erhöhten und schon mit Backsteingewölbe überwölbten Kellers. Bedeutend sind vor allem die Funde in der östlichen Umfassungsmauer des Hauses aus der ersten Ziegelbauperiode, die die Gestalt des flachgedeckten Laubengangs und eines unverputzten flachgedeckten Raums im 1. Obergeschoss mit einer großen Nische (wohl für die Truhe) und einer kleineren für die Beleuchtung dokumentieren. Die älteste Backsteinetappe wird von der sorgfältigen Anwendung des polnischen Verbands an den Mauerhäupten charakterisiert. In der Spätgotik und Renaissance war das Haus einstöckig, der ursprünglich kürzere östliche Trakt wurde später unterkellert und in die heutige Gestalt verlängert. Ähnlich war auch das Erdgeschoss gewölbt. In der Barockzeit erfolgte wohl nur eine kleinere Umgestaltung der Fassade (Fensterumrahmungen, Giebel über dem Westteil), spätestens dabei verschwand die Durchfahrt im östlichen Trakt und man hat den Laubengang aufgehoben. Die Fassadengestalt nahm die neu an Johann Anton Venuto zugeschriebene kolorierte Zeichnung der Südfront des Ringplatzes aus dem Jahr 1798 auf. Irgendwann im 1. Viertel des 19. Jahrhunderts geschah der große mit weder signierten noch datierten Plänen belegte Hausumbau. Dabei errichtete man das zweite Obergeschoss und das Mansardendachwerk. In den Obergeschossen entstanden die Einzimmerwohnungen mit Vorzimmern, im Erdgeschoss befand sich neben den Wohn- und Lagerräumen die Lebkuchenwerkstatt. Spätestens 1848 errichtete man im Erdgeschoss eine Gastwirtschaft. Eine weitere Modernisierung des Hauses fand 1883 statt, wobei man das Treppenhaus grundsätzlich umgebaut hat, weitere Umgestaltungen erfolgten im Erdgeschoss und in den Obergeschossenwohnungen. Kleinere Eingriffe geschahen in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts. Gegen Ende des 20. Jahrhunderts befand sich das Haus im kritischen Zustand, 1990 wurde das Gastwirtschaftsbetrieb geschlossen. Nach 1992 begannen die Rekonstruktionsarbeiten, die sich mit langen Unterbrechungen bis heute verzögern.

Mittels präzise gerichteter Archivsonden ist es nach dem Abschluss der Terrainforschung gelungen die historischen Pläne zu erwerben, die die beabsichtigten Änderungen erklären und die uns eine genauere Deutung der dokumentierten Situationen erlauben. Es ist nur zu bedauern, dass die Dokumentierungsarbeiten nicht vom Anfang vor zwei Jahrzehnten an verliefen. Bei den wiederholten Besuchen hätte man viel mehr Fundsituationen aufnehmen und registrieren können.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hradec Králové (Königgrätz), Situationsplan des südwestlichen Teils der Stadt mit Auszeichnung der Lage des Hauses Nr. 41. (Konskr. 41).

Abb. 2: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41 auf der Zeichnung aus dem Jahr 1798 (Ausschnitt).

Abb. 3: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Grundriss vom Erdgeschoss mit Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – Mauerwerk der jüngsten Umgestaltungen (als Unterlage wurde das Projekt der Bauänderung vor der Vollendung – Dipl. Ing. Oldřich Drahorád – DUO Projekt 2010 verwendet; auch für die Abb. 4–9 gültig).

Abb. 4: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Grundriss vom Untergeschoss, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – s. Abb. 3.

Abb. 5: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Grundriss vom 1. Obergeschoss, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – s. Abb. 3.

Abb. 6: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Grundriss vom 2. Obergeschoss, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – s. Abb. 3.

Abb. 7: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Osttrakt, Längsschnitt mit Blick ostwärts, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – neuzeitliche Konstruktionen, orangefarbig – Verblendmauerwerk, polnischer Verband.

Abb. 8: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Querschnitt, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – neuzeitliche Konstruktionen, orangefarbig – Verblendmauerwerk, polnischer Verband.

Abb. 9: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Querschnitt, Auszeichnung der Fundsituationen. Gelb – neuzeitliche Konstruktionen, orangefarbig – Verblendmauerwerk, polnischer Verband.

Abb. 10: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Nordfassade (alle Fotos NPÚ ÚOP in Josefov [Regionale Facharbeitsstätte des Nationalen Denkmalinstituts in Josephstadt], J. Slavič).

Abb. 11: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Nördliche Erdgeschosswand mit einem Bogen der Straßenarkade.

Abb. 12: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Südwestlicher Keller 006. NW Partie mit der Portalschwelle, Mauerfüße beim Abbau der Fußböden freigelegt.

Abb. 13: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Durchblick zur Westwand der ursprünglichen Treppe zum Keller.

Abb. 14: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. 1. Obergeschoss, Ostwand, nördlicher Teil mit eingemauerten Nischen.

Abb. 15: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Mauerwerk mit dem polnischen Verband, Detail mit Brandspuren.

Abb. 16: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Zimmers 208, Gurtbogen in der westlichen Wand.

Abb. 17: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Östliches Mauerhaupt der ursprünglichen Treppe im südlichen Teil des 1. Obergeschosses.

Abb. 18: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Grundriss, Plan aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts. Beschreibung der Zimmer: Bezeichnung der Nummern im unteren Geschoss: N. 1 – Vorhaus(?), N. 2 – Vorderzimmer, N. 4 – Küche, N. 5 – Gewölbe, N. 6 – Lebkuchenbäckerei, N. 7 – Stiege zum Obergeschoss, N. 8 – Kellerstiege.

Bezeichnung im ersten Stock: N. 1 – Zimmer nach vorne, N. 2 – Vorhaus, N. 3 – Küche, N. 4 – Stiege zum zweiten Stock, N. 5 – Kammer, N. 6 und 7 – Zimmer nach hinten, N. 8 – Lichthof.

Bezeichnung im zweiten Stock: N. 1 – Zimmer nach vorne, N. 2 – Vorhaus, N. 3 – Küche, N. 4 – Stiege zum Dachraum, N. 5 – Kammer, N. 6 und 7 – Hinterzimmer, N. 8 und 9 – Lichthöfe.

Abb. 19: Hradec Králové, Großer Ring, Haus Nr. 41. Querschnitt, Plan aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts.

(Übersetzung J. Noll)